

'Persoonlijke verhalen om na te denken over te grote problemen'

Toneelmaker Ilay den Boer

over zijn gecompliceerde relatie met Israël

Een grote gotspe, dat mag je deze onderneming wel noemen. Ilay den Boer is nog maar 23 jaar, hij is geboren in Israël, opgegroeid in Nederland. In een serie van maar liefst zes voorstellingen wil hij ons deelgenoot maken van zijn gecompliceerde relatie met Israël, het land waar hij zoveel kritiek op heeft en toch van houdt. Twee voorstellingen heeft hij al gemaakt, met groot succes, de eerste werd al direct uitgekozen voor het Vlaamse theaterfestival. Op deze pagina's een interview met hem en impressies van *Het Beloofde Feest*, deel 1 en 2.

Max Arian en Ariëla Legman

De Brug / September 2009

14

Optimistisch is Ilay den Boer niet over het conflict tussen Israël en de Palestijnen: 'Ik geloof niet dat er enig uitzicht op vrede is. Het is te complex. Voor *Janken en Schieten*, de tweede voorstelling in de reeks *Het Beloofde Feest*, heb ik de dagboeken van mijn oma uit de oorlog vertaald, die als joods meisje uit een getto in Litouwen is ontvlucht. Toen ging ik begrijpen hoe dat nationalisme en zionisme zijn ontstaan en dan kan je het bijna niet meer veroordelen. Haar bestaansrecht werd haar ontzegd. Zij zoekt die bestaanszekerheid nu in Israël, iedereen die dat bedreigt is haar vijand. Daarom wil ik stoppen met oordelen en geen standpunten uitdragen. Mijn enigste kans is dingen te nuanceren, op te rekenen, te verwarren. Ik probeer het steeds te depolitiseren. Politiek is zo oninteressant op het toneel.

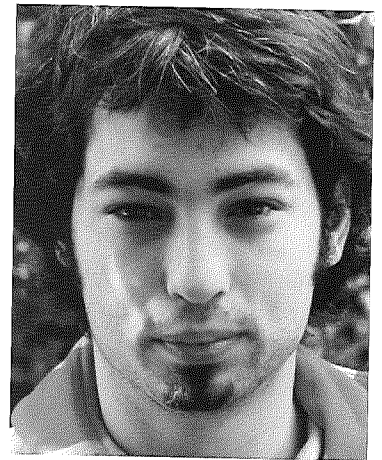
Vandaar die persoonlijke verhalen over wat politiek doet met een familie. Over mijn moeder in de eerste voorstelling, *Eet Smakelijk*. Over mijn oma in *Janken en Schieten*. De derde voorstelling zal over mijn vader gaan, over het Nederlandse standpunt tegenover Israël en Jodendom en het schuldgevoel vanwege de Holocaust. In de vierde zal mijn broertje centraal staan, die gaat over de broederband, een band die nooit, nimmer, never te verbreken is, net als mijn band met Israël. Dan komt er nog een over mijn opa en de zesde en laatste voorstelling gaat over mijzelf. Via die heel persoonlijke verhalen wil ik mensen laten nadenken over de te grote,

ingewikkelde problemen waar geen antwoorden op te verzinnen zijn.'

Ilay den Boer is een enthousiaste verteller en een gedreven theatermaker. Hij stelt belangrijke onderwerpen aan de orde, in zijn gecompliceerde relatie met Israël. Hij doet dat ook nog eens op een hoogst eigenzinnige manier, door zijn publiek mee te nemen naar zijn eigen bar-mitswafeest of in een bus te zetten om met zijn oma mee te rijden vanuit een getto in Litouwen naar Rome en vandaar naar het beloofde land.

Nooit nagedacht over Palestijnen

Hij is in 1986 geboren, kind van een Nederlandse vader die uit idealisme - en verdrongen schuldgevoel - in een kibboets ging werken en een Israelische moeder: 'Mijn oma kon haar dochter, na wat zij in de oorlog had meegemaakt, geen liefdevolle opvoeding geven. Maar mijn moeder is braaf naar school en in dienst gegaan, deed alles wat zij moest doen en had nooit nagedacht over de Palestijnen. Zij ging zich daarover pas vragen stellen toen eind 1987 de eerste intifada uitbrak. Als die rustige Palestijnen plotseling met stenen gaan glooien, dan moet dat toch ergens vandaan komen? Toen werd zij bang, bang voor haar kind, voor mij en toen ik drie was zijn ze naar Nederland verhuisd, naar Dordrecht. Maar we gingen vier, vijf keer per jaar naar Israël, dat is mijn land, nog steeds. Ik vond het vreselijk in Dordrecht,

Ilay den Boer

toen ik zeventien was en van school kwam ging ik onmiddellijk naar Amsterdam, waar mijn vader intussen woonde. Ik heb daar eerst een jaar bij Café Cox gewerkt, toen heb ik twee jaar de docentenopleiding van de theaterschool gedaan, waar ik na allerlei conflicten gillend ben weggelopen. Met een aantal mensen hebben we de stichting *Nieuwe Helden* opgezet. We proberen met interventies in de realiteit mensen op straat te verwarren en aan de andere kant stukken realiteit het theater binnen te halen. Op dit moment zijn ze in Oost-Europa om te onderzoeken wat de identiteit is van onze generatiegenoten daar. Ik heb veel met hen gewerkt, maar op een gegeven ogenblik voelde ik dat ik er niet omheen kon iets te doen met Israël en het jodendom. Een confrontatie met mijn familie, dat vond ik een theatraal interessant idee.'

Landverrader

'Mijn bedoeling is het probleem per voorstelling universeler te maken. Eet Smakelijk gaat niet alleen over Israël, het gaat ook over opgroeien, over identiteit, over het conflict tussen idealen en zelfbehoud. Een van de theaterproductiehuizen die er in Nederland zijn, *Huis van Bourgondië* in Maastricht, gaf mij de kans het uit te werken. Maar ik had nooit gedacht dat het zo'n gigantisch succes zou krijgen. Eet Smakelijk heb ik nu al zestig keer gespeeld. Er komt nu een internationale versie, want ik ben uitgenodigd het in Duitsland te spelen. Nee, niet in Israël. Ik ben er sinds ik achttien werd niet meer geweest. Voor mijn familie daar was het zo'n schok dat ik weigerde daar in dienst te gaan - ik, heb nog steeds de Israëlische nationaliteit - dat ze me als een soort landverrader beschouwen. Tegelijk voel ik me schuldig dat ik daar niet ben om er iets aan te doen. Ik ben woedend op hoe eenzijdig de media hier over Israël berichten en toch hebben ze 100% gelijk als ze veroordelen hoe er 1300 Palestijnen zomaar van de kaart worden geveegd.

Tijdens de Gaza-oorlog speelde ik Eet Smakelijk in het Frascatitheater in Amsterdam. Ik vroeg me af of ik het wel door moest laten gaan. Het is zo'n open voorstelling. Ik was bang dat de mensen met mij een politiek debat zouden beginnen. Ik heb het opgelost door vantevoren een klein briefje met mijn dilemma's aan het publiek te geven. Toen ik thuis kwam lag er een flyer in de brievenbus met gruwelijke foto's van Palestijnse slachtoffers. Natuurlijk, het zijn oorlogsmisdaden, toch vind ik het walgelijk dat iemand zo'n flyer maakt en bij mensen in de brievenbus doet. Ik voelde me hypocriet en toen ging ik ook nog bij Nova zitten met al die tanks en raketten groot geprojecteerd.

Domme pech

Mijn moeder schreef me in een brief die ik voorlees in Eet Smakelijk: 'Misschien heb je de domme pech dat je als jood in Israël bent geboren.' Ik vraag het publiek wat ze denken dat die zin betekent. Niet om ze er in te laten lopen. Ik begrijp die zin zelf niet. In Eet Smakelijk worden de mensen langzaam deelgenoot van iets dat heel gezellig is, lekker eten, het ziet er heel vriendelijk uit. Maar die vriende-

Eet Smakelijk

lijkheid maakt je ook deelgenoot van een heel naar politiek verhaal, waar je niet aan kan ontsnappen. Je moet meedenken en meepraten.

Het kan heel veel kanten uitgaan, ik kan van dertig dingen tegelijk vinden dat ze waar zijn. Het gaat van generatie op generatie op generatie. Dat is wat het zo ingewikkeld maakt en misschien maak ik het nog wel ingewikkelder door er zes voorstellingen over te maken in plaats van op te staan en een daad te stellen. Maar mijn taak is nu eenmaal theater te maken.

Wat ik wel merk is dat er nu binnen een jonge generatie Israëlische kunstenaars een nieuw bewustzijn ontstaat hoe je met die grote trauma's om kan gaan. Kijk maar een videokunstenares als Jael Bartana, veel jonge Israëlische kunstenaars die hier aan de Rietveld Academie studeren, of ook naar de mensen van *Breaking the Silence*.

Toen mij verweten werd dat ik een landverrader ben, heb ik besloten dat ik pas naar Israël terug zou komen als ik ze daar iets zou kunnen geven. Dat wordt, hoop ik, in 2011, een vrij groot festival. Israëlische theatermakers die in Nederland een voorstelling maken en Nederlandse theatermakers die dat in Israël doen. De bedoeling is dat ze daar een tijdje leven en zien wat er met je theaterconcept gebeurt in een heel andere wereld. Het gaat heten: *Het Beloofde festival*.'

De joodse val

Het beloofde feest 1: Smakelijk eten
Ariëla Legman

De voorstelling is afgelopen, maar krijgt een staartje in de kleedkamer waar het publiek uitgenodigd wordt voor koosjere gemberbolus met nagesprek. Ilay den Boer is een aimabele theaterpersoonlijkheid en de intimiteit van de kleedkamer nodigt tot openhartigheid. Hij zegt: 'Mijn moeder belde laatst om te vragen waarom ze me zo weinig ziet de laatste tijd. Mens, dacht ik, ik ben de hële tijd met je bezig.'

Iedereen knikt. We hebben in het afgelopen anderhalf uur gegeten, maar ook veel over zijn familie gehoord, en met name over zijn moeder, de pianiste. De voorstelling Eet Smakelijk begon met pianomuziek, een opname van haar, Bach. Na de speech die ze voor haar zonsbar mitswa schreef en de moeizame briefwisseling die ze in zijn adolescentenjaren met elkaar voerden, hebben we haar ten slotte meer dan levensgroot op een scherm geprojecteerd gezien, en horen spreken, en met haar meegevoeld terwijl ze in het nauw gedreven werd door Ilay, die haar van achter de camera aan zijn verwijten blootstelt.

Wij zagen de voorstelling in het kader van het Vlaams Theaterfestival in de Brakke Grond in Amsterdam. Met twintig mensen zitten we aan een rijk gedekte tafel. Ilay is weer dertien en we herleven de bar mitswa die hij in Israël met zijn Israëlische familie gevierd heeft en een

maaltijd zoals zijn oma die indertijd bereid heeft, met gebakken aubergines, tehina en rijst met noten en, natuurlijk, kip. 'Jullie eten mijn jeugd,' zegt Ilay, die iedere toeschouwer persoonlijk de hand heeft geschud. Tijdens de voorstelling wordt die intimiteit steeds sterker. Vooral als je toevallig een zitplaats hebt gekozen die volgens Ilay toebehoorde aan een van zijn familieleden en je aangewezend wordt als zijn luide oom, kritische tante, beeldschone nichtjes, muzikaal broertje of competitieve oma's; of als zijn dappere moeder, die het onderwerp is van deze voorstelling - zij en de gecompliceerde verhouding die Ilay met haar heeft.

Hij heeft het zijn moeder niet in dank afgenomen dat ze hem in 1989 - Ilay was drie jaar - uit Israël mee naar Nederland heeft genomen, naar zijn Nederlandse familie van vaderskant. Weg van de dreiging van oorlog naar een provinciestad in Nederland. Als hij haar al eens een directe vraag stelde was het: 'Wanneer gaan we terug?' Zijn moeder nam hem in bescherming door hem niet 'de hele waarheid' over Israël te vertellen. Maar toen Ilay het huis uit was en op eigen houtje de dilemma's en conflicten in zijn geboorteland begon te ontdekken, was dat opnieuw reden voor hem om kwaad op haar te worden.

Hij laat dat horen aan de hand van een Israëlisch lied dat zijn moeder hem als kind in Nederland heeft leren zingen, Ilay was er dol op en wilde het per se op zijn bar mitzwa zingen, zijn familie heeft het daar enthousiast met hem meegezongen, en nu leert hij het ons, zijn familie voor een avond. Al gauw neuriën we de aanstekelijk weemoedige melodie mee terwijl hij de tekst in het - voor de meesten onverstaaenbaar - Ivriet voorzingt. Als we er verderop in de voorstelling achter komen wát we eigenlijk meegezongen hebben, zitten we in de val die Ilay voor ons opgezet heeft. Het lied is door de maker kritisch bedoeld, maar kan door nationalisten worden misbruikt, zoals we op een videoclip zien. Later in de kleedkamer noemt hij het *the jewish trap*: 'kom erbij, vier met ons, wij zijn zo'n aardige familie...' Pas op, voor je 't weet zit je als buitenstaander tot je nek in andermans rottigheid.

Ilay heeft zich bedrogen gevoeld door zijn moeder toen hij met zijn vers politiek bewustzijn oog kreeg voor de meerdere betekenissen in zijn bar-mitswalied. En

ook nu, weer zoveel jaar later, toen hij haar met de camera interviewde voor de voorstelling werd hij kwaad: 'Hoe heb je me dat lied kunnen laten zingen op mijn bar mitzwa, terwijl je wist wat het betekende, terwijl je wist hoe het misbruikt wordt, en terwijl je wist dat ik dat niet begreep.'

'Hoe had ik je ervan kunnen weerhouden,' verdedigt zij zich, 'jij met je gevoel voor drama... 'Misschien wilde ik je je fabeltje gunnen.' Wij schieten even vol. Ilay zelf niet. Niet meer. Grijnzend zit hij over zijn bord gebogen. Later in de kleedkamer spreekt de regisseur in hem: 'Ik moet niet ook ontroerd raken tijdens de voorstelling, ik moet een professionele afstand bewaren tussen mijzelf en mijn personage.'

Bus van Litouwen naar Israël

Het Beloofde Feest 2: Janken en Schieten
Sima en Maarten van Dullemen

Op het Over het IJ Festival in Amsterdam werd begin juli *Janken en Schieten* gespeeld. De tweede voorstelling in de serie *Het beloofde feest* van Ilay den Boer speelt zich af in een bus. Het is de bus waarmee zijn grootmoeder, zestien jaar oud, tijdens de Tweede Wereldoorlog vluchtte uit het getto van Kovno (Litouwen), samen met een vijftien andere joden. De chauffeur was een niet-joodse verzetsstrijder.

Het publiek neemt plaats in een aftandse lijnbus en krijgt daarmee de rol van de vluchtelingen mee te spelen. Aan de binnenkant van de ramen zijn foto's geplakt van landschappen en plaatsen waar de bus onderweg langskomt, op weg naar 'het land van de eeuwige vrede'. Ilay vertelt het verhaal van zijn grootmoeder, schenkt thee, deelt hompen brood rond en discussieert met zijn tegenspeelster, een jonge vrouw die het ene moment de rol van grootmoeder vertolkt en dan weer kritische kanttekeningen plaatst bij het zionistische ideaal.

Ondertussen speelt het publiek gretig mee; trekt, als de bus net op weg is, de imaginaire gele sterren van zijn kleding, zingt een Chanoekalied als de kaarsen worden aangestoken en leest per toerbeurt voor uit het dagboek van grootmoeder. Maar er is ook onzekerheid of ze het er wel levend af zullen brengen. En dan staat de bus stil; drie weken in een

FOTO: RENE DEN ENGLSMAN

Janken en Schieten

donker bos. Is de benzine op?

In de verte (uit een oud grammofoon-tje in de bus) klinkt het Russische volkslied... De Russen zijn gekomen! De oorlog is afgelopen. En de bus gaat verder: via de Oekraïne, Polen, Roemenië en Joegoslavië naar Rome, waar de reis voorlopig eindigt. Oma wordt verliefd op Mendele die ze in Zagreb heeft ontmoet. In een café horen ze op de radio dat de staat Israël is uitgeroepen. Ze dansen op straat en besluiten nu werkelijk naar 'het land van de eeuwige vrede' te vertrekken. Ze arriveren in Haifa. De deur van de bus gaat open en het publiek mag naar buiten.

Maar dan slaat de sfeer plotseling om. Niks eeuwige vrede. Er ontstaat onenigheid tussen de acteurs over slachtoffer-schap, joden en Palestijnen. Buiten, voor de bus, op een berg stenen beschenen door het licht van de koplampen, schreeuwt Ilay zijn woede en onmacht uit en vindt geen beter alternatief dan als een wilde met stenen te gooien... Het publiek vindt in verwarring zijn weg terug.

Voor speeldata van de voorstellingen van *Het Beloofde Feest*: www.huisvanbourgonde.nl.
Voor informatie over *Nieuwe Helden*: www.rollwithit.nl